

Нове стратегијске идеје

Василије Церовић, пуковник у пензији

Човечанство, према једној инспиративној Ламартиновој мисли још из времена пешадијских и коњичких маневара, не живи од једне идеје, већ сваке вечери гаси ону која га је водила и пали другу на бескрајној буктињи. С већим разлогом то се може рећи за последњу деценију 20. века, у којој су се десиле промене које имају далекосежан значај. Распад Совјетског Савеза и неуспех социјализма на европском истоку подстакли су критичко преиспитивање суштинских претпоставки на којима је социјализам био заснован у областима друштвено-економских односа, политичке организације друштва, научнотехнолошког развоја, одбране и војске. Упоредно с тим, у Сједињеним Америчким Државама настала је идеја о „новом светском поретку“ под њиховим вођством и започет је процес реформи или транзиције у бившим социјалистичким земљама, уз подршку и утицај Запада. У том оквиру формулисана је и нова стратегијска идеја о „Партнерству за мир“, као подлога за превазилажење блоковских стратегијских образаца.

Нове стратегијске идеје тичу се „партнерства за мир“, компромиса као најделотворнијег начина за уравнотежавање укрштених интереса и окончавања постојећих сукоба без победника и побеђеног. О томе се изјашњавају Американци и Европљани, Руси и Кинези, и многи други актери међународног живота. У томе се огледа промена у начину мишљења и моћ нових идеја, не само као материјалне силе у марксистичкој интерпретацији већ и као интелектуалне инспирације у демократској традицији. Нове стратегијске идеје наговештавају нове могућности за смањивање опасности од рата и за гашење постојећих ратних жаришта. Насупрот томе, примена силе у решавању унутрашњих и међународних проблема опомиње на опрезност. У ствари, нема разлога за оптимизам да ће аутоматски деловати мирољубиве тенденције, нити је оправдан песимизам да се чини исто што и раније, упркос новим стратегијским идејама. Све зависи од удела бројних субјеката међународне заједнице у решавању конкретних проблема, на пример у Босни, на Блиском истоку, у појединим регионима Азије и Африке.

Партнерство за мир

Партнерство за мир је формула за уређивање међународних односа после престанка „хладног рата“. Она треба да значи нешто више од мирољубиве коегзистенције као принципа који је омогућавао упоредно

постојање два различита друштвена система без оружаних сукоба. Међутим, мирољубива коезистенција није могла да изглади идеолошке супротности између два система, а трка у наоружавању служила је као предигра великих ратова између великих сила. Технологије с почетка 20. века и његовог претежног тока (механизација, аутоматизација, ракетна техника) учиниле су те ратове тежим од свих претходних. При крају Другог светског рата Сједињене Америчке Државе су употребиле и прве атомске бомбе, а после његовог завршетка остварена је најгушћа концентрација тенкова, авиона, топова и ракета на европском тлу, укључујући и ракете с нуклеарним бојним главама. Према екстремним стратегијским идејама рачунало се, чак, с нуклеарним потенцијалом на две супротстављене блоковске стране за вишеструко узајамно уништење. У ратовима на Корејском полуострву и у Вијетнаму – што непосредно, што посредно – биле су инволвиране велике силе, и ти су се ратови, према разорним ефектима и људским губицима, веома приближили раскрсници на којој се скреће с политичког пута.

Сада је другачије, али то не значи да је свет рекао „збогом оружје“. Учињени су значајни кораци ка смањењу најубојитијег нуклеарног оружја, али још увек има толико и нуклеарног и конвенционалног оружја да на разним тачкама „почиње само да пуца“. Осим тога, веома је важно опште прихватање формуле „партнерство за мир“ у условима промењене равнотеже снага с признатим статусом једине суперсиле за Сједињене Државе. Под партнерством се подразумева сагласност заинтересованих држава за заједничке напоре на учвршћењу мира. Та сагласност на примеру САД и Русије може да се посматра са становишта моћи првих и слабости друге а да, при том, две стране налазе довољан разлог за развијање свестране сарадње. Та неравнотежа је послужила као подлога за партнерске односе на курсу мира. С једне стране, САД и њихови европски савезници – Запад, показали су добру вољу да помогну Русији у процесу транзиције, настојећи да она спроведе промене у демократском духу и да, при томе, не буде понижена. Русији је дата значајна финансијска помоћ, економска и политичка подршка, и отворене су јој копче за везе с НАТО-ом, осим за формално чланство. Филозоф рата писао је у свом времену о томе да су бојеви (битке) у рату исто што и плаћање у готовом у трговини. После расплета блоковског сучељавања на европском тлу та се формула исказала у обрнутом виду: као да се плаћањем у готовом могу избећи тешки спорови, па и бојеви (битке) између великих сила. Подсећајући се некадашњих берлинских криза, када је изгледало да мир виси о концу, нема разлога да се види негативан предзнак у томе што је повлачење совјетских трупа из Источне Немачке „купљено“ новцем. Ако је подела Немачке била наметнута после страховитих бојева и битака при крају Другог светског рата, њено поновно уједињење без испаленог метка не може се оцењивати другачије осим као корак промишљености који отвара дугорочну перспективу мира на Старом континенту.

Најрационалнији потез у смислу „Партнерства за мир“ повукла је Русија. Она се одрекла целине пређашњег Совјетског Савеза, који се

није могао одржати на окупу ни милом, ни силом. Суочена са снажним тенденцијама национализма и сепаратизма, била је више склона да избегава него да замеће сукобе. У њој је преовладало гледиште да није време за претње и уцене с ослонцем на гигантски војни потенцијал, поготову не на онај у нуклеарном комплексу.

И у сукобу с Чеченијом Русија се одупрла инерцији силе. Иако то није било сасвим једноставно, савладала је таштину велике силе и потиснула тежњу да употреби средства стварана за веће и теже сукобе. Њено је искушење било велико, и она је из њега изишла уз помоћ самосавладавања и супротстављања залагањима за одлучну интервенцију. Противећи се настојању Чеченије да се издвоји, Русија је прва начинила корак ка обустављању војних операција. Трагајући за решењем које може задовољити Чечене а неће понизити Русе, отворила је пут за мирољубива решења међународних и унутрашњих проблема. У стратегијској проблематици, од античког доба, присутан је Есхиров парадокс, према којем лек не би смео да буде тежи него бол. Може се, местимично, догодити да се та поука занемари, али није мање вероватно да ће за то бити накнадно испостављен рачун историје. Пошто је одустала од тога да силом оружја наметне Чеченији своје услове, без обзира на цивилне жртве, Русија је смогла снаге да и другима скрене пажњу на трајну важност античке поуке о леку и болу.

Русија је прихватила „Партнерство за мир“ као форму и садржину односа са САД и Западном Европом. Такав став је израз стратегијске промишљености и реализма. Њена расуђивања нису више у блоковском кључу (и добро је што нису), јер тај кључ није био подешен за браву мира. Ако се, притом, на први поглед, учини да је мирољубивост Русије израз њене пролазне слабости, с разлогом би требало узети у обзир и претпоставку да она таквим држањем на бољи начин обнавља своју снагу. Исцрпљеност дуготрајном трком у наоружавању наметнула је закључак да се прекомерним јачањем војне силе у име социјалистичког прогреса поткопавају елементарне претпоставке друштвеног благостања, док се у међународним односима непрекидно понављају конфликтне ситуације до напетости какве воде до ивице нуклеарног рата.

Има једна дубока мисао Његошева: „Може сила, када добро стегне / учинити да плаче сушина“. Проток времена и промењене околности допуштају да се њеним ранијим тумачењима допишу нова. Једно од њих би могло да буде и то да војна сила не зна за меру и да у недостатку демократске контроле компромитује прокламовану одбрамбену сврху уништавањем општепризнатих друштвених вредности.

Пробни камен будућих односа САД, Западне Европе и НАТО-а, на једној, и Русије, на другој страни, биће вероватно обим и темпо ширења НАТО-а на Исток и, у вези с тим, функционисање веза између НАТО-а и Русије. Иницијатива Запада за ширење НАТО-а, као нека игра без граница, ставила је под знак сумње и концепт „Партнерства за мир“ када су у њега укључене и неке раније републике Совјетског Савеза. Противуречности тог процеса одсликавају питања о томе зашто

се толико инсистира на ширењу НАТО-а када је Русија толико ослабљена и склона сарадњи (питања која се постављају и на Западу), а оживљавају и сећања на санитарни кордон у Русији, сећања која су подстицала блоковске рефлексе.

„Партнерство за мир“, и поред местимичних застоја, задобија простор. Сједињене Државе развијају у том духу сарадњу с Украјином и Казахстаном, Русија с Кином, Кина с Француском, Немачка с Русијом. Та врста стратегијског партнерства има перспективу, будући да се уланчава формом супротстављених блоковских савеза и није управљена против трећих земаља. Приврженост „Партнерству за мир“ обавезује његове протагонисте на уздржаност од самоиницијативних и самовољних оружаных интервенција, а уколико такво понашање изостане, настају озбиљне сумње, после којих следи критика и вероватан отпор. „Партнерство за мир“ смањује опасности од ратова, али их не отклања у потпуности.

Кинеска мудрост

Удео Кине у примени нових стратегијских идеја има прворазредни значај. Кина је најмногољуднија земља на свету, с културом и традицијама које трају миленијумима, земља која се најбрже развија и друштво које у пракси испитује могућности (и немогућности) садржане у комбинацији два система. У времену опадања моћи и утицаја Русије, ставови и поступци Кине у међународном животу ослушкују се с највећом пажњом. Кина је, према многим мерилима, велика сила, али се тако не понаша. Њена политика је мирољубива и не узнемирава суседе; њена стратегија је транспарентна и не садржи претње. Она се ослободила крутих идеолошких мерила, познатих по омаловажавању потенцијалног противника. Наиме, одбацила је у складиште бесмислица познату метафору о „тигру од папира“ и посветила дужну пажњу реалистичким проценама постојећих великих сила и последицама које су наступиле с издвајањем САД као једине суперсиле.

Кинеско руководство је правовремено запазило повољну прилику за обуздавање рата уз помоћ савремене информативне технологије. Медији, као и свако друго средство, могу да буду употребљени у разне сврхе: у служби мира као и за ратну сврху. Језички отисак нове стратегијске ситуације, према кинеском виђењу, указао се најпластичније у оригиналним интерпретацијама. Можда се то тако догодило по неписаном правилу, према којем су пожељан тон у међународној комуникацији најпре нашли они који у време „хладног рата“ нису томе посвећивали дужну пажњу.

Кинески руководиоци, сада, као принцип, наглашавају избегавање, а не добијање рата и препоручују компромис као најмудрије решење за уравнотежење интереса између савремених држава. У кинеским интерпретацијама „нова мисао“ јесте то да ниједан победник не може да добије све, односно да добитак једне стране не треба да буде раван

губитку друге стране, већ да треба тежити епизодима с обостраним учешћем у добитку. У ствари, та мисао одриче могућност прибављања сопствене користи на рачун других. У истом духу је и резонување да је примена војне силе рђава стратегијска варијанта, која не може да буде економична.

Насупрот примени силе, кинески руководиоци виде у компромису начин да се спорови решавају усклађивањем интереса на обострану корист. Компромис, у најпопуларнијем тумачењу, значи: ако хоћеш нешто да добијеш, прво нешто дај. Следствено томе, у актуелним кинеским интерпретацијама, држава која не попушта или не чини уступке остаје без пријатеља, запада у национални ћорсокак и срља у изолацију. Кинеска наклоњеност компромису исказана је пошто је с америчке стране објављена спремност за успостављање искреног партнерства с Кином и за одустајање од намере да се Кина подвргне блокади. Блокада Кине оцењена је тамо као негативна стратегија. Али у САД има и другачијих размишљања, укључујући и захтеве да се међусобна сарадња услови побољшањем људских и мањинских права у Кини према западним стандардима. Кина не прихвата такво условљавање, али не престаје с напорима за развијање сарадње у интересу обе стране, верујући да се уравнотеженим интересима може надвладати инерција која их кочи.

Одустајање САД од негативне стратегије према Кини и од блокаде као главног средства за ту сврху добија двоструки значај услед готовости Кине да трага за компромисом где год се за то укаже могућност. За повољан ефекат неке иницијативе већа је заслуга оне стране која је прихвата. Дефинисање блокаде као негативне стратегије у перспективи америчко-кинеских односа, иако је тренутно ограничено на две државе, може да има велики одјек уколико се постојећа стратегија санкција и блокада сведе на најнужнију меру и критички преиспита да ли се тиме погађа режим против којег је управљена, или се наносе патње најнеудужнијем делу становништва.

Кинески погледи на мир и безбедност нису сужени видиком с војне осматрачнице. Уздигнути су на вишу друштвену раван, с неускраћеним видиком на политику и дипломатију, привреду и културу, науку и технологију, екологију и природна богатства. Тако је и област стратегије проширена увидима који искључују једнострано довођење свих аспеката мира и безбедности у зависност од једног – војног аспекта. Свеобухватним стратегијским процењивањем битних елемената мира и безбедности постиже се оптималан развој сваког од њих, насупрот максимизацији једног елемента на штету осталих елемената.

Искушења Сједињених Америчких Држава

Сједињене Америчке Државе, као једина суперсила, стекле су прилику да верификују и обезбеде своје виталне интересе мимо превазиђене поделе на блоковске интересне сфере. Њихове форме демокра-

тије, економије и технологије задобиле су превагу у свету, док социјалистичке претпоставке о стицању и престижању најразвијенијих земаља Запада нису издржале суд времена. Напротив, обистинили су се наговештаји о виталности демократије и саморађавању једнопартијских система. Али, ма колико позиција једине суперсиле била пожељна, она наводи на кораке у супротним правцима, на акције у стилу светског миротворца и на интервенције у стилу светског полицајца.

У стратегији САД јасно је изражена идеја о комбиновању дипломатских корака и војних мера ради остварења водеће улоге у изградњи „новог светског поретка“. Односно, оне ће деловати помоћу дипломатије када је то могуће и уз помоћ силе када је то неопходно. Због тога, одржаваће најјаче, технички најбоље опремљене и најбоље обучене оружане снаге и тиме потврђивати америчко вођство и подржавати демократске процесе у свету. Недореченост што се тиче дипломатске иницијативе и интервенције оружјем огледа се у томе што и могућности за прву и неопходности за другу варијанту одређују оне саме. Тачније, одлучују о томе у крајњој линији или пресудним утицајем. За једину суперсилу најтеже је трпљење политичке немоћи у ситуацији апсолутне војне надмоћности. Отуда, Сједињене Државе су у искушењу да силом оружја, блокадама и санкцијама намећу демократске стандарде другим земљама и народима. Противуречност у тим настојањима осветљавају поуке историје: није добро оно што се намеће силом, јер се силом мора и одржавати; неизнуђено прихватање предности које нуди демократија обећава бољу и мирнију перспективу.

Технолошка супериорност САД и Запада јесте неоспорна чињеница преко које се стичу предности у бројним другим делатностима. Ту чињеницу уважавају земље у транзицији, па испољавају спремност да се служе демократским тековинама, очекују и добијају сваковрсну помоћ од САД и Запада. Илузије о евентуалном повратку на преживеле социјалистичке обрасце су развејане, поготову што ни идеја о комбинацији капиталистичке економске ефикасности са социјалистичким социјалним старањем није практично потврђена. Испоставило се, наиме, у искуству социјалистичких земаља у транзицији, да се негативне стране једног и другог система лакше и брже комбинују.

Супериорност у модерним, софистицираним средствима ратне технике и у информативним технологијама наводи САД на краткотрајне оружане интервенције с прорачунатим ризиком и исходом. Електронски медији отворили су очи јавности за слику рата у савремености. Кад једна страна има апсолутну надмоћ (превласт у ваздушном простору, самоусмериве ракете и бомбе, беспилотне летелице, сателитско извиђање, неометана логистичка подршка) свеобухватне информативне мреже, друга нема могућности да ту надмоћност уравнотежи.

У рату против Ирака (1991) и при крају рата у Босни (1992–1995) Сједињене Државе, са својим савезницима и партнерима, практично су испробале кумулативно дејство политичког притиска, економских санкција и интервенције оружјем. У оба случаја имале су потпуну подршку

Уједињених нација и свих западноевропских интеграција. Њима су ишли на руку заплети створени ирачком агресијом на Кувајт и грађанским ратом у Босни. Ангажујући се у оба случаја, САД имале су изговор да дејствују ратом против рата и разлог да себи припишу улогу миротворца. Оправданост интервенција, и у Ираку и у Босни, била је уоквирена незапамћеном медијском подршком. Тако је њихово војно ангажовање, после „хладног рата“, могло да буде представљено у функцији „новог светског поретка“ као, номинално, демократског избора.

Однос Сједињених Држава према новим стратегијским идејама је амбивалентан. У нашем искуству постоје извесни ослонци за разумевање промена. Изгледа да више нису могући локални ратови за локални рачун, поготову ако залазе у витални интерес једине суперсиле и њених савезника. Држава која занемари ту чињеницу ризикује губитке чије се дугорочне последице не могу лако сагледати. У садашњој ситуацији, у стратегији нема рационалног решења за уравнотежавање надмоћности једине суперсиле или државе коју она помаже у случају рата или интервенције. (Ирационални одговор, као што је тероризам, не може се уврстити у дисциплину стратегије.)

Надмоћност једине суперсиле није исто што и свемоћ, па САД показују да воде рачуна о томе шта мисле њихови савезници, како реагују нови партнери, шта очекује домаћа и међународна јавност. Наиме, не може се рачунати с једногласним одобравањем корака које оне чине на међународној сцени у сваком специфичном случају, као што је било с „Пустињском олујом“ и интервенцијом у Босни. Не би требало очекивати ни заоштравање односа између великих сила као у време „хладног рата“. Демократизација стратегије и њена медијска транспарентност обавезују САД на трагање за компромисом.

Однос Сједињених Држава према палестинско-израелском спору осветљава промену у њиховом ставу. И даље су наклонене Израелу, као свом трајном савезнику, али пазе на то да не одбију од себе Палестинце и арапске земље, будући да је за мирно решење спора безусловно потребна сагласност актера с обе стране. С обзиром на то, амерички званичници су формулисали решење „без победника и побеђеног“ као излаз из стања дуготрајног непријатељства. То решење функционише и у Босни.

Прилагођавање

Стратегија се бави предвиђањима с обазривошћу која искључује детерминистичке крутости и с еластичношћу која допушта различите могућности. То не зауставља прогностичаре да иду у крајности. Једни виде чаробни штапић у једноличном окретању бивших социјалистичких земаља ка западним вредностима, интеграцијама и НАТО-у, занемарујући силу навика и традиција и друге препреке на том путу. Други сматрају да у наслањању САД на војну силу и умножавању њихових интервенција под фирмом Уједињених нација и НАТО-а постоје и

тенденције које се додирују с фашистичким тенденцијама. Трећи не верују у то да се свет може уредити као „француски врт“, па макар се за то залагала свим снагама и средствима једина суперсила. Далековиди аналитичари сложених односа између Запада и Истока узимали су у обзир филозофске и религиозне идеје на обе стране и назирали могућност да обе заједно пораде на уједињењу човечанства. У прилог томе су и нове стратегијске идеје, као што су „Партнерство за мир“, окончање локалних ратова и криза по формули без победника и побеђеног, и компромисно усаглашавање интереса у унутрашњем и међународном животу пре него што постану извор нових ратова. Њихова вредност и предност уочљива је чим се упореде са стратегијским идејама из времена „хладног рата“, као што су масовна одмазда, гарантовано узајамно уништење, неприхватљива штета, први и узвратни удар.

Промена у међународним односима изискује опште прилагођавање. О великом рату између великих сила сада се не говори, а не изгледају вероватни ни ратови какви су вођени на Корејском полуострву и у Вијетнаму, уз непосредно или посредно учешће великих сила. Ни у случају малих сукоба не може се избећи њихова контрола с осматрачнице Уједињених нација, где увек постоји, макар и сужен, простор за објективност, који се отима превласти најмоћније силе и њених савезника.

За мале земље, као што је Југославија, први услов за продуктивно стратегијско расуђивање у савремености јесте ослобађање од стереотипа из времена блоковске подељености и несврстаности. Тих околности више нема и у књизи националне стратегије мора се окренути нова страница. Задатак се састоји у томе да се сагледају промењени распоред и однос снага у свету и изведу одговарајући закључци о сврсисходном прилагођавању, као што су то учиниле (и чине) нама слични народи и државе. Како сада ствари стоје, сви се труде да прошире сарадњу са спољним светом у разним делатностима, укључујући и војну делатност. Исто тако, настоје да избегавају и стишавају спорове из којих произилазе сукоби. Ако о томе брину Русија и Кина, са својим неизмерним могућностима, малим државама и малобројним народима не остаје друго него да с удвострученом објективношћу процењују своје сопствене могућности. Послушајмо зато класичне војне писце, који су препоручивали да се предузима само оно што је могуће, а да се одбацује све што је имагинарно и варљиво. Да бисмо успоставили бољу комуникацију са светом потребно је да то претходно постигнемо међу нама. Савлађавањем искључивости у препиркама ојачаћемо стрпљивост у трагању за компромисима. Потискивањем идеолошких образаца и подела из прошлости ослободићемо простор за размах кооперативне енергије у генерацијама којима припада будућност.